Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SCT. NIKOLAJ KLOKKETÅRN

Anders Rehde Nielsen

Papir: Indhold: Biberist Largo silkemat
Omslag: Antik Cover
Skrift: Optima
Tryk: Styrbæks Bogtrykkeri, Faaborg
Udgivet med støtte fra Skov- og Naturstyrelsen
© Faaborg Kulturhistoriske Museer 1996
ISBN 87-88421-19-8

SCT. NIKOLAJ

KLOKKETÅRN

I

FAABORG

Anders Rehde Nielsen

Faaborg Kulturhistoriske Museer 1996

Forord

Næppe nogen bygning i Faaborg har siden sin opførelse været mere markant end netop Klokketårnet. Hvornår det helt præcist er opført, får endnu stå hen i det uvisse. Men bedømt ud fra de bevarede dele af den oprindelige bygning vil et gæt på midten af 1400-tallet ikke være helt ved siden af. Vi skal dog endnu længere tilbage i tiden for at finde den egentlige baggrund for, at tårnet ligger netop der, hvor det gør i et tæt bebygget område i Faaborgs centrum.

Faaborg i 1200-tallet

Første gang, vi hører om en bydannelse, der hedder Faaborg, er i et dokument fra 1229, hvori Valdemar Sejr giver byen til sin svigerdatter Eleonora af Portugal. På daværende tidspunkt har Faaborg været en bydannelse af en vis størrelse. At dens historie går længere tilbage i tiden, kan der ikke herske tvivl om. Sandsynligvis er den opstået i 1100-tallet på samme tid, som der skete lignende bydannelser i Nordtyskland.

Den første bebyggelse var strategisk godt placeret på en landtange med vand på de tre af siderne. Bebyggelsen, der lå mellem den nuværende havn og Adelgade hen langs kysten, bestod af lave stråtækte huse, hvoraf næppe nogen har været grundmurede. Den eneste grundmurede bygning var sikkert St. Nikolaj kirke, der var opført i midten af 1200-tallet i senromansk stil. Hvor stor den har været, ved vi ikke noget reelt om, men at den har domineret over den øvrige bebyggelse bl.a. på grund af sin placering på landtangens højeste punkt, er der ingen tvivl om. Hvad enten man kom kørende eller sejlende til Faaborg, har den været synlig langvejs fra.

Da byens borgere valgte at forsyne byens kirke med et klokketårn i sidste halvdel af 1400-tallet, arbejdede Odensepræsten Hans Olsen for oprettelsen af et

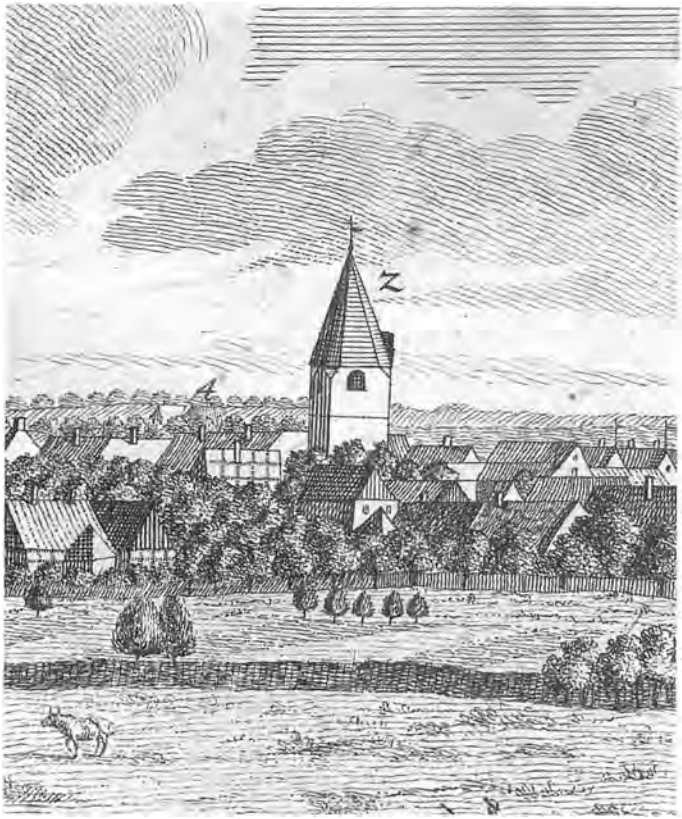

Helligåndskloster i Faaborg. I løbet af 1477 havde han fået grundlaget for et kloster lagt til rette, og på en rejse til Paven i Rom i foråret 1478 fik han dennes bekræftelse på oprettelsen af Helligåndsklostret i Faaborg, og byggeriet kunne tage sin begyndelse. En lidt frejdig tolkning af baggrunden for opførelsen af Klokketårnet kunne være, at byens borgere ikke har villet stå tilbage for det nye byggeri og derfor har pyntet lidt på deres snart 250-årige kirke. Klosterkirken blev færdig et stykke ind i 1500-tallet. Men Reformationen kom i 1536, og dermed var det slut for klostret, som kongen overtog som sin ejendom. Kort efter skænkede han den tidligere klosterkirke til

byens borgere, mod at han selv overtog den gamle Sct. Nikolaj kirke med tilhørende klokketårn, fordi han påtænkte at anvende den til kornmagasin. Den ser dog ikke ud til at have været anvendt efter hensigten, for i 1550 gav Christian III den gamle kirke til byen, så de deraf kunne bygge sig et nyt rådhus, hvilket åbenbart må have været påtrængt. Herefter blev kirken revet ned, og man lod klokketårnet blive stående. Når det var tilfældet, skal det uden tvivl ses på baggrund af, at det siden sin opførelse har været et godt pejlepunkt ved sejlads til Faaborg. I de efterfølgende århundreder betegnes Klokketårnet da også flere gange som *"sømærke"*.
En ganske lille del af inventaret fra Sct. Nikolaj kirke blev bevaret efter nedrivningen. Det drejer sig om et smukt senmiddelalderligt skab med stavornamentik samt en romansk granitfond, der nu findes i Helligåndskirken. Her hænger der desuden nogle træskærerarbejder der sikkert også stammer fra altertavlen i den gamle kirke, eftersom Helligåndskirkens gamle altertavle, der er et Lübsk arbejde fra 1511, er komplet, og findes på Nationalmuseet. Desuden forærede borgmester Tolstrup i 1811, til Nationalmuseet, et røgelseskar, som sikkert også stammer fra Sct. Nikolaj kirke

De ældste bygningsrester i Faaborg

Da Klokketårnet blev opført, havde det den samme grundplan som nu, men selve spiret så anderledes ud. Det var *"rundagtig"* og endte i en spids. Dele af den østlige mur, hvor nu indgangen er, indeholder rester af Sct. Nikolaj kirkes vestgavl. Går man ind i forhallen og ad trappen op over det store stjernehvælv, kan man se tre rundbuede blændinger, der sammen med et vandretliggende tandsnit har prydet ydersiden af kirken. De to stræbepiller i denne side af tårnet har også en anden placering end de to mod

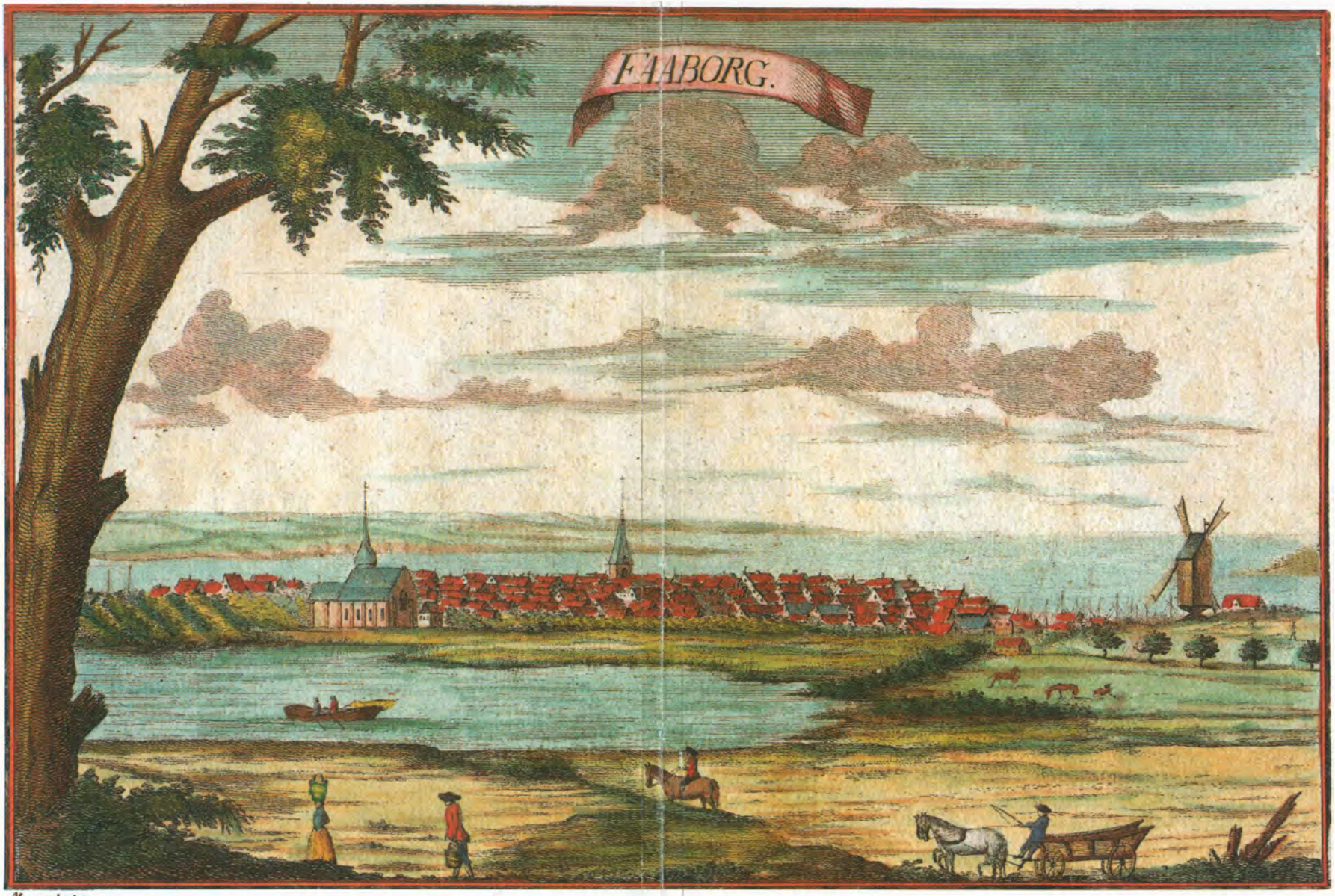
FAABORG.

vest. Årsagen er, at de udgør de to hjørner af vestgavlen på Sct. Nikolaj kirke. Kirkens afgrænsning mod øst står endnu hen i det uvisse og vil kun kunne blive fastlagt ved en arkæologisk udgravning. Turde man i fremtiden håbe på en nærmere undersøgelse og opmåling af denne sidste rest af Faaborgs første kirke og de ældste kendte bygningsdele i Faaborg? Dermed ville det sandsynligvis være muligt at fastslå højden på Sct. Nikolaj kirke, samt at Klokketårnet muligvis har været opført med fire spidsgavle fra starten.

Præstegården

Byens præstegård lå i et hjørne af kirkegården der omgav Sct. Nikolaj kirke. Det vedblev den med at gøre også efter reformationen. Men om morgenen mellem kl. 8 og 9 den 10. juni 1672 lød der råb i gaden - *"ild løs"*. Stempelpapirforhandler Søren Rasmussen, der boede i Østergade, ilede til Klokketårnet. Efter at han med noget besvær havde fået døren op, begyndte han at ringe med stormklokken. I løbet af kort tid fik han hjælp af snedker Hans Christensen og byens ringer. Men i sin iver for at alarmere byens befolkning glemte han sit eget hus, der nedbrændte. Rådmand Jens Sørensen, der kom forbi huset, nåede dog at redde en del stempelpapir fra flammerne. I forbindelse med branden blev ca. 300 mennesker hjemløse, hvilket var ca. 1/3 af befolkningen. Ilden var opstået hos en feldbereder længere nede ad Østergade. Her havde der i nogle dage været et veritabelt drikkegilde, så brændevinskedlen havde været over også om natten, for at kunne slukke tørsten hos festens deltagere. Feldberederen blev dog aldrig dømt for sin letsindighed. Men nogen skyldfølelse må han have følt, da han efterfølgende skænkede 50 rdl. til de skadelidte. I forbindelse med branden nedbrændte præstegården, som aldrig blev

genopbygget på det samme sted, men i stedet ved Helligåndskirken og den nyere kirkegård her.

Kirkegården

Omkring Sct. Nikolaj kirke og det dermed sammenbyggede Klokketårn lå byens oprindelige kirkegård, der ikke blev nedlagt samtidig med, at kirken blev revet ned i midten af 1500-tallet. Mere end hundrede år senere fandt der endnu begravelser sted. Men på grund af manglende pasning blev den gamle kirkegård efterhånden et problem for byen, der ved flere lejligheder forsøgte at holde styr på den.

På den tid var det almindeligt, at man i de forskellige husholdninger havde svin. De var et problem, når de ikke blev holdt inde i gårdene, men rendte rundt i gaderne og forrettede deres nødtørft, så gaderne til tider kunne være meget ildelugtende, men værre var det, at de også rodede rundt på kirkegården og viste synlig interesse for de begravede. I februar 1683 var medlemmerne af Rådstuen åbenbart blevet bekendt med problemet og opfordrede derfor byens borgere til at holde styr på deres husdyr, så de ikke forstyrrede gravfreden!

I oktober 1697 blev der igen holdt møde i Rådstuen, fordi flere af byens borgere angiveligt smed uhugne sten på deres dødes gravsteder. Man gav derfor påbud om, at det ikke måtte ske, og stenene ville blive fjernet. Hvis borgerne absolut ville opsætte *"hugne Sten, Rammer eller Træer"*, skulle det for fremtiden ske efter aftale med kirkeværgerne. Desuden blev det forbudt at tage jord fra kirkegården for at opfylde sine egne grave. I samme periode var der også problemer med at folk tog sten fra det gærde, der omgav den gamle kirkegård, for at benytte dem selv.

I begyndelsen af 1700-tallet var kirkegården blevet så forfalden og de yngste grave så gamle, at man på

Rådhuset begyndte at se på kirkegården som en attraktiv byggegrund. Dette skal ses på baggrund af, at byen var skarpt afgrænset af de gamle toldgrænser, der gjorde en naturlig vækst umulig. Desuden var grunden meget centralt placeret. I 1724 solgte magistraten derfor halvdelen af kirkegården til smeden Jørgen Sørensen. For at støtte ham i byggeriet, fik han 6 års skattefrihed i byen. Nu var der kommet gang i salget, og allerede året efter blev den resterende del af kirkegården solgt til udstykning. Salget af de to store byggegrunde indbragte i alt 60 rdl. til byen.
I forbindelse med gravearbejder i området i nyere tid, har den tidligere kirkegård vist sin eksistens i form af opgravede skeletrester. Dette skete senest i slutningen af 1980-erne i forbindelse med brolægning af det lille gårdareal overfor Klokketårnets østside. Som man kunne forvente af en middelalderlig kirkegård, var der ikke noget specielt system i begravelserne. Folk var blevet begravet på kryds og tværs i flere lag efterhånden som gravstederne blev nedlagt. Der blev ikke gjort nogen fund ud over skeletrester. Men underligt er det at se, at et hus eller en mur hensynsløst er blevet anbragt hen over den ene grav efter den anden.

Vedligeholdelse og ombygning

Ved et møde i Rådstuen den 14. februar 1683 fremførtes det, at Klokketårnet nu var i en så dårlig stand, at en restaurering var absolut påkrævet. Da kirken ikke selv havde tilstrækkelig med midler, blev der nedsat en arbejdsgruppe, der skulle forsøge at samle penge ind blandt borgerskabet. Det lykkedes at skaffe 50 rdl. samt lovning om at hjælpe den indforskrevne murer og tømrer med arbejdsfolk, så arbejdet kunne blive udført.
Den første egentlige ombygning af Klokketårnet, vi kender til, skete i slutningen af 1700-tallet. Baggrun-

den var, at tårnet generelt var i en meget dårlig stand, specielt spiret, hvis indvendige konstruktion efterhånden var ved at rådne op.
Det er Hans Kasters interesse for det historiske, der er baggrunden for, at vi i dag ved en smule om tårnets oprindelige udseende. Han flyttede i 1767 til byen og besad efter nogle få år en række offentlige hverv. I 1797 blev han således kirkeværge i Faaborg. Det var i den egenskab, at han i kirkens stolestadeprotokol lavede en række notater om kirkens og Klokketårnets restaureringer i mands minde *"Saa da, og paa det at dette Taarns forrige Bygnings-Maade og Paciteur ej skal gaa i Forglemmelse"*.
Ved Kasters ankomst til Faaborg hed Klokketårnet i folkemunde *"Potte-Stjerten"*, hvilket vel skyldtes dens kegleformede spids fra murene og opefter, der endte i en kugle. Han beskriver at tårnet havde tagskæg lig dem, der var i beboelseshuse. På vestsiden var der et stykke over muren en lille kvist som på almindelige huse, hvor urets visere sad, så de var synlige fra det meste af byen og især Torvet. Taget var belagt med en slags sten, som på daværende tidspunkt kaldtes *"Kattepander"*. Sandsynligvis er der tale om en fynsk betegnelse for bæverhaler, der var helt flade teglsten. I den østre sidemur var der indgang til en lille bolig, hvor byens vægter holdt til. Røgen fra hans ildsted steg ud gennem gluggerne i muren. I den vestre side var der ligeledes en indgang, der blev anvendt, når der skulle ringes med klokkerne.
Kaster beretter, at der allerede i 1754 var en synsforretning på tårnet, fordi det var meget forfaldent. På grund af borgmesterens langmodighed skete der dog ikke mere ved sagen før 24 år senere, da en gruppe fra byens råd fandt en istandsættelse så påtrængende, at de henvendte sig til sognepræsten Rudolf Kanneworff. Man var dog nødt til at gå udenom borgme-

ster Mølmark *"derimod Mølmark maatte ikke vide noget deraf, efter som meldt ej til tid har taget sig mere deraf end sagt, saa var han en myndig Mand som ville i alle Ting raade og have Ord for det hele"*. Resultatet af denne sammensværgelse blev, at den selvbestaltede gruppe rettede henvendelse til kongen, der bevilgede en kollekt, fordi tårnet var i dårlig stand og fordi *"det var vist et Sejler Mærke for de Søfarende"*.

Der blev samlet tilstrækkeligt med midler, så istandsættelsen kunne påbegynde i 1778. Peder Frederiksen fra Arreskov Mølle blev ansat til at udføre arbejdet *"accorderet efter Dagløn og Frokost for sig og sine Underhavende Folk at nedtage det gamle og uanselige kegleformige Spir og efter Tegning oprejse det Spir, som nu staar"*. Efter nedrivningen af spiret blev murene forhøjet 1 al. med en gesims, der ikke havde været tidligere. Det nye tårn blev med en 8-kantet lanterne kronet af et rokokospir med vindfløj, der bar årstallet 1778. Også i Klokketårnets bund skete der forandringer, idet man bl.a. på grund af brandfaren nedlagde vægterboligen og skaffede vægterne en alternativ bolig i byens Rådhus. Indgangen mod vest blev muret til og indgangen mod øst gjort større *"paa det, at Ligbærerne kunde uden at stødes komme ud og ind"* med byens ligvogn, der tidligere havde stået i kirken.

En ombygning truer

I 1821 arbejdede borgerrepræsentationen med opførelsen af et nyt Rådhus. Baggrunden var især, at byen manglede flere og gode arrester. Derfor fremkom den tanke, at man kunne indrette Klokketårnet til arrester eller sprøjtehus for på den måde at undgå et nyt Rådhusbyggeri. Det første blev der ikke noget af. Hvad det andet angik, var planen at lave indgang i den sydlige mur, så køretøjerne kunne komme ud

og ind denne vej. Heldigvis modsatte stiftsøvrigheden sig denne udnyttelse af tårnet. Som årene gik modnedes tanken om det nye råd- og arresthus, som blev indviet i 1840.
Vægterne, der hidtil havde haft bolig i det gamle Rådhus, blev der ikke plads til i det nye. Nedbrydningsmaterialerne blev derfor genanvendt, da der blev opført en ny dobbeltbolig til vægterne ved Klokketårnets fod, Adelgade nr. 19 og 21. På den måde er nogle af stenene fra Sct. Nikolaj kirke måske blevet genanvendt og kommet tilbage til deres oprindelsessted.

Klokketårnet frilægges

Da Sct. Nikolaj kirke blev nedrevet, stod Klokketårnet alene uden nogen form for tilbygninger. Men da der i 1863 kom et nyt reglement for begravelsesvæsenet, blev det gamle ligbærerlaug ophævet, og der blev opslået stillinger for 6 faste- og 2 reservebærere. I samme forbindelse blev der opført en lille tilbygning ved Klokketårnets vestgavl, hvor byens nyindkøbte rustvogn fik plads. Den var leveret af Faaborg Jernstøberi, der var startet 8 år tidligere. Rustvognen blev sidste gang brugt i forbindelse med løjtnant F.C. Alstrøms begravelse i 1942. Der skulle komme til at gå mange år, før den lidet flatterende tilbygning, der ikke ligefrem pyntede på Klokketårnet, blev fjernet.
I 1938 var der for første gang planer fremme om at frilægge Klokketårnet, idet menighedsrådet rettede henvendelse til byrådet om deres støtte til et sådant projekt, som de ikke selv magtede. For det første skulle den gamle tilbygning til byens rustvogn rives ned. Desuden ville man erhverve Adelgade nr. 19 og 21 med henblik på nedrivning. På den måde ville der fremkomme et mindre torv, der efter planen skulle anvendes *"til Blomstertorv eller lignende - blot ikke til Parkering"*! Derved ville det blive muligt, at

genåbne den oprindelige indgang til Sct. Nikolaj kirke, der efter opførelsen af Klokketårnet gik gennem tårnets vestgavl og så lukke den eksisterende indgang på østsiden. Af økonomiske årsager blev planen aldrig ført ud i livet.
I 1958 fremkom der en plan om nedrivning af den gamle tilbygning udarbejdet af arkitekt M. Bohn-Jespersen. I samme forbindelse var ideen igen at åbne den gamle indgang i vestsiden. Den østlige side skulle tilmures og den fontæne, der i dag er placeret på den anden side af Tårngade, monteres på muren. Ikke nok med det. Man ville også afgrave ca. 50 cm. af det nuværende gulv, der jo sikkert er blevet hævet i tidens løb, efterhånden som de gamle gulvbelægninger er blevet for dårlige. Også denne gang undgik Klokketårnet en ombygning, der ikke ligefrem ville have været forskønnende.
Da menighedsrådet i 1960 gik i gang med en tiltrængt restaurering af Klokketårnet, kom det lille skur igen til debat i dagspressen. Men et uenigt menighedsråd afstod fra en nedrivning, skønt skuret ikke mere havde nogen praktisk anvendelse. Man ville ikke fordyre den i forvejen dyre istandsættelse. Klokker Emiliussen, der jo var nærmeste nabo til det snart faldefærdige skur, tilbød i sin iver at rive huset ned gratis, for på denne måde at yde sit bidrag til *"forskønnelse af Klokketårnet"*. Men nej! - der var endnu en gang gået politik i sagen. Debatten fortsatte og først i 1964 blev skuret revet ned, efter at man havde forvisset sig om, at *"Hjemstavnsmuseet"* (Den gamle Gaard), ville opbevare køretøjet for eftertiden. Den gamle indgang er dog aldrig blevet genåbnet.
Ejendommeligt er det, at årsagen til at Klokketårnet i vid udstrækning er forandret så lidt gennem tiden, mere skyldes fynsk langmodighed end bevidst handling.

Klokkerne

Selvfølgelig har der været klokker i Klokketårnet fra dets opførelse i 1400-tallet. Det var jo formålet med at bygge det, men den første gang vi hører noget om dem er, fra den daværende biskop i Fyens Stift Jacob Madsen, der den 3. maj 1588 besøgte Klokketårnet i forbindelse med en visitatsrejse. Biskoppen var ikke særlig begejstret for de to klokker, der på daværende tidspunkt var i tårnet *"En stormklokke (lyder ilde) og en liden klokke udi"*. Først i 1646 blev der gjort noget ved den store stormklokke, der var blevet dårligere og dårligere. Efter et syn af den lykkedes det ved hjælp af private gaver at få den omstøbt i Bellinge på Fyn hos klokkestøber Laurits Jensen. Det er denne klokke, der i dag slår timeslagene ud over byen samt anvendes sammen med mellemklokken til kirke- og begravelsesringning. Klokken bærer en længere inskription på latin, der lyder således oversat til dansk: *"Aar 1646 under Kong Christian IV da Hr. Johannes Michelsen var Biskop i Fyn, Hr. Johannes Pregius, Provst i Salling Herred, Hr. Henrik Mortensen, Sognepræst i Faaborg og Hr. Laurits Johansen, Borgmester i Faaborg, blev denne Klokke støbt. Støberen af denne Klokke var Laurits Jensen i Bellinge. Medens jeg trækkes høres Kaldet til Glæde. Kapellan Hans Nielsen, Glarmester og Rådmand Anders Christensen, Rådmand Tyggi Olufsen, Kirkeværge og Byfoged"*.

Da kong Frederik IV døde i 1730, blev der kimet med den mellemste klokke fra Klokketårnet. Det skete åbenbart så kraftigt, at den sprak. Først i 1757 fik man råd til at sende den til "Geithuset" i København for omsmeltning. Uheldigvis døde geitmesteren kaptajn Holzmann to måneder efter at klokken var kommet til København. Da faaborgenserne ville have deres nye klokke tilbage, viste det sig, at den var smeltet om og anvendt til en klokke til en anden kir-

ke. Men ikke nok med det. Firmaet var også gået konkurs. Borgerne henvendte sig straks til Kong Frederik V, der som en ringe trøst henviste dem til at *"holde sig til Stervboet"*, hvilket de ikke fik meget ud af. Først i 1779-80 fandt man et alternativ til den forsvundne klokke. Den stammede fra Kørup kirke på Nordfyn, der blev nedrevet i 1555. Den er støbt af Lavres Hansen omkring 1520 og er i dag som den

ældste og mellemste af tårnets klokker anbragt i tårnets vestside

Da den nu legendariske ringer Aksel Emiliussen i 1963 blev interviewet til "Hjemmet", var han ikke meget for at fortælle om varsler, fordi folk gjorde grin med ham, men *"alligevel kan jeg på den mindste af klokkerne høre, hver gang der er et lig i vente i byen. Der kommer da sådan en egen klang i den - og det har endnu aldrig slået fejl!"*.

Den mindste klokke anvendes ikke mere, og er derfor blevet anbragt på gulvet. Den blev nedtaget i 1960, da klokkespillet blev installeret, fordi der ikke blev plads til den. Før den tid slog den kvarterslagene. Den bærer inskriptionen *"Gud alene Æren. Støbt af Kongelig Hofklokkestøber D. C. Herbst, Kjøbenhavn 1785"*.

Ringere

I Helligåndsklostret som i andre af landets klostre var døgnet inddelt af "tideringninger", der markerede opdelingen af dagligdagen i klostrene. Dagens sidste ringning var generelt og er stadig i Faaborg kl. 22. Oprindelig var der tale om en engelsk skik (ildslukningsringning), der blev bragt til landet med vikingerne først i tusindtallet. Den markerede, at nu skulle ilden ved de åbne ildsteder slukkes af hensyn til brandfaren. Efter reformationen bibeholdt man mange steder enkelte af tideringningerne for at markere dagens gang. For Faaborgs vedkommende blev det kl. 7, 12 og 22. Ringningen kl. 7 markerer dagens begyndelse, og ringningen kl. 12 markerede tidligere, at nu blev torvehandlen givet fri, så de handlende ikke mere behøvede at overholde de fastsatte maksimalpriser, som borgmesteren havde kundgjort ved opslag på Rådhuset.

Ringer Emiliussen, der endnu huskes af mange faaborgensere, blev Klokketårnets sidste egentlige rin-

ger. I en menneskealder havde han sørget for ringningen hver dag på de rigtige tider ved hjælp af et lommeur, han havde fået som 13-årig *"syngedreng"* ved Helligåndskirken som tak for ét års sang.
Først i april 1975 blev ringningen i forbindelse med begravelser og andre højtider helt automatiseret med en elektrisk forbindelse mellem Helligåndskirken og Klokketårnet, så ringningen kunne startes med tryk på en knap. I Emiliussens tid var det lidt mere besværligt. Han måtte nøje holde øje med rustvognen, der kun kunne ses et ganske kort øjeblik fra tårnets top, når der skulle ringes. På kolde vinterdage var det heller ingen spøg, når der skulle ringes både kl 7, 12 og 22, som det har været tradition i Faaborg
I Emiliussens barndom var det byens vægtere, der normalt ringede med klokkerne - en tradition, der gik langt tilbage i tiden. På et tidspunkt var det med et mindre heldigt resultat byens hattemager, der åbenbart må have haft brug for et ekstrajob. Han ser dog ikke ud til at have passet tiderne helt så godt. I Faaborg politiske Avis kunne byens borgere den 6. nov. 1850 under rubrikken "Forlangt indrykket" læse følgende: *"Er det Hattemager Philipsens Pligt at ringe om Morgenen Kl. 6, eller kan han efter Godtbefindende lade det være?"* Svaret kom hurtigt med den næste udgave af avisen *"Jovel er det Hattemager Philipsens Pligt at ringe om Morgenen Kl. 6, og han maa ikke efter eget Godtbefindende lade det være"*. Men den kære hattemager må åbenbart have haft enten et godt sovehjerte eller et dårligt ur. For tre dage senere er der endnu en gang indsendt en kommentar til avisen med følgende ordlyd: *"Da det er Hattemager Philipsens Pligt at ringe om Morgenen Kl. 6, ønskes at samme maae skee præcise Kl. 6, og ikke Kl. 6 1/4 eller henimod 6 1/2"*. Når borgerne på daværende tidspunkt var så nøjeregnende med ringningen, hang det uden tvivl sammen med, at lom-

meure ikke var hvermands eje, hvorfor ringningen og Klokketårnets ur blev benyttet som fælles ur af mange af byens borgere.
Det eneste, der i dag ikke er automatiseret i Klokketårnet, er kimningen juleaftensdag, 1. juledag, 1. påskedag og 1. pinsedag. Det er menighedsrådets medlemmer, der tager sig af dette arbejde, hvor begge de klokker, der er ophængt, anvendes. Et tov fastgøres fra kneplen til en stolpe, hvorefter kimningen, der tager en time, kan tage sin begyndelse.

Klokketårnets ure

Efter Klokketårnets store ombygning i 1778, hvor det fik "lanterne", blev det muligt at få urskiver i flere retninger. Efter at det gamle sejrsværk blev solgt i 1787 for 10 rdl, købte man et nyt, der var fremstillet *"af en bondesmed her i landet"*. Det var forsynet med to urskiver - en mod øst og en mod vest. I felterne mod syd og nord var der malet en vægter i blå kappe med morgenstjerne i hånden. Dette hentydede vel til Klokketårnets tilknytning til byens vægtere, der før den store ombygning havde haft bolig her.
I 1884 var uret blevet for gammelt og derfor overgivet til Nationalmuseet, hvor det nu opbevares. I stedet fik man et tårnur med skive i de fire verdenshjørner. For at spare på udgifterne, blev akslerne til skiverne ikke ført i krybber i gulvet, som det var almindeligt, men tværs gennem lanternen en meter over gulvet, så besøgende i tårnet måtte kravle over eller under dem, for at kunne nyde den gode udsigt over byens tage. Det gamle ur var forsynet med ganglod, kvarterslaglod og slaglod. Siden 1930 har det været urmagerfirmaet Laurvig Rasmussen, der har passet værket, som skulle trækkes ugentligt. Det var altid firmaets yngste lærling, der fast hver tirsdag mellem kl. 9.00 og 10.00 trak de tre lodder. Da K. Laurvig Rasmussen i 1942 kom i lære i faderens urmagerfor-

retning, faldt det altså i hans lod at passe arbejdet, hvilket han havde ansvaret for helt frem til 1960, da der blev installeret et nyt værk med elektrisk optræk. Endnu i dag tilser han værket to gange ugentligt, for at overvåge, at alt går som det skal, og den danske normaltid følges.
Samtidig med, at der kom klokkespil i Klokketårnet 1960, benyttede menighedsrådet lejligheden til at få udskiftet det efterhånden ret nedslidte ur fra 1884. Det nye ur, der kostede den nette sum af 14.000 kr., blev leveret af firmaet "Korfhage" i Oznabrück. Det var forsynet med elektrisk optræk, så urmagerens lærling nu slap for det ugentlige besøg i Klokketårnet. Som ekstra sikkerhed i forbindelse med strømafbrud, havde det en gangreserve på 24 timer.

Klokkespil

Da man begyndte at tænke på forberedelserne til Faaborgs 700 års jubilæum i 1929, fremkom købmand H. C. Jørgensen, der på daværende tidspunkt sad i Sparekassen Faaborgs tilsynsråd, med følgende ide. I anledning af jubilæet skulle der skænkes et klokkespil til byens borgere, og placeringen skulle være i Klokketårnet, der var byens højeste punkt. Hans første handling var at henvende sig til et firma i København for at forhøre sig om, hvad et sådant spil mon kunne koste. Det foreløbige overslag kom til at lyde på ca. 35.000 kr. Ved Tilsynsrådsmødet i Sparekassen den 30. januar 1929 fremlagde H. C. Jørgensen, der var meget historisk interesseret, sin plan. Da man ikke var helt afvisende, blev der nedsat et udvalg, der skulle arbejde videre med sagen, bestående af følgende personer: H.C. Jørgensen, direktør C.V. Christiansen og læge Staggemeier. På det næste tilsynsrådsmøde den 16. marts samme år fremlagde H.C. Jørgensen en mere detaljeret plan og et tilbud på selve klokkespillet. I alt var prisen nu oppe

på næsten 41.000 kr, hvilket var en ganske anseelig sum penge på den tid. Tilsynsrådet og den fremmødte direktion anerkendte fuldt ud den smukke tanke om at skabe *"et storstilet Minde om Faaborg Købstads 700 Aars Jubilæum"*, men fandt det meget betænkeligt, at anvende så store midler af sparekassens formue til formålet. Enden på historien blev, at sagen blev henlagt, og Faaborg måtte fejre sit jubilæum uden et klokkespil, der fra starten kun var beregnet til at kunne spille een melodi automatisk og i øvrigt var uden klaviatur. Næste gang tankerne om at installere et klokkespil i Klokketårnet vandt gehør, kom hjælpen fra en helt uventet kant.

Da håndværkerne i foråret 1960 gik i gang med at restaurere Klokketårnet, var der ingen almindelige borgere, der vidste noget om, at der skulle følge Fyns største klokkespil med i købet. Det var konsul Th. Andersen fra Odense, der ville skænke byen det store klokkespil på ikke mindre end 38 klokker. Han kom aldrig til selv at overvære indvielsen, da han døde kort forinden. Ud over at Th. Andersen generelt interesserede sig for kirker, og tidligere havde skænket klokkespil til Odense, Nyborg og Svendborg, var hans tilknytning til Faaborg, at han som ejer af Odense Vin Kompagni i 1928 overtog det velkendte vinfirma i Faaborg, J. J. Jacobsen og på den måde var med til at føre fremstillingen af den velkendte KIJAFA (KIrsebærvin-JAcobsen-FAaborg) videre til i dag.

Selve klokkespillet blev støbt på Hollands største klokkestøberi "Petite og Fritzen". I løbet af efteråret blev det monteret af et ingeniørfirma fra Odense. Den første rigtige afprøvning skete om formiddagen den 2. februar 1961, da den hollandske klokkespilekspert Leen't Hart satte sig ved klaviaturet og foretog de sidste tekniske prøver. I alt 30-40 melodier blev gennemspillet, så man var helt sikker på, at alt virkede efter hensigten. Man havde dog ikke kunnet

lade være med at tyvstarte, da julen stod for døren i 1960, og havde derfor haft det automatiske klokkespil i gang nogle gange.
Klokkespillet var fra starten udstyret med en spilleautomatik, der kunne spille følgende fire melodier, som var valgt af konsul Th. Andersen:

Kl 8 Se nu stiger solen
Kl 12 Giv mig Gud, en salmetunge
Kl 16 Befal du dine veje
Kl 22 Fred hviler over land og by

Ligesom ved en lirekasse var der mulighed for, at man med tiden kunne afspille andre melodier. Foruden automatikken var klokkespillet udstyret med et almindeligt klaviatur, der dog krævede lidt andre færdigheder end f.eks. Helligåndskirkens orgel. Der blev derfor ikke spillet manuelt på orglet, før kirkens daværende organisk frk. Kaja Krag vendte hjem fra et 3-ugers klokkenistkursus hos professor Leen't Hart i Delft. Studierejsen, der ikke var helt gratis, blev finansieret gennem tilskud fra tipsmidlerne og et legat fra Faaborg Haandværker- og Industriforening. Næppe var frk. Krag hjemkommet fra Holland, før man om aftenen den. 2. november kl. 18.00 kunne høre helt nye melodier fra Klokketårnet over byens røde tage. Den 1. marts 1973 overtog Lis Christoffersen jobbet som klokkenist. Hun havde ligesom frk. Krag været på kursus hos Leen't Hart, men denne gang i Budolfi kirke i Jylland. I årene efter er der blevet spillet meget manuelt med klokkespillet. Specielt om sommeren, når der er mange turister i byen eller i forbindelse med festlige lejligheder.

Klokketårnet som turistmål

Klokketårnet er blevet benyttet som udsigtspunkt af byens besøgende længe før, man begyndte at kalde dem "turister". Det skete først i slutningen af 1800-

P.HULLEVAD

tallet da folk med fritid begyndte at rejse udelukkende for at opleve. Dannelsen af Turistforeningen for Faaborg og Omegn i 1895 var et udtryk for denne tendens. Både set fra land- og vandsiden var Klokketårnet højt hævet over byens røde tegltage, og med sin særegne form og umiddelbart uforståelige placering har den altid naturligt tiltrukket sig folks opmærksomhed.

At Klokketårnet siden turismens fremvækst har haft en stor betydning, taler de mange billedlige gengivelser deres tydelige sprog om. Utallige er de postkort, turistplakater, malerier, raderinger m.m., der har Klokketårnet som motiv eller baggrund. Blandt de bedste gengivelser er nok faaborgmaleren Hans Rasmussens forskellige plakater til Turistforeningen, hvor Klokketårnet udgør selve hovedmotivet, og Tom Petersens raderinger. Selv den navnkundige pottemager Seidelin fremstillede en miniudgave af tårnet som souvenir, og en lokal sølvsmed fik fremstillet manchetknapper til herrerne med Klokketårnet på. I dag er de begge sjældenheder, så måske var der her en god ide til en turistsouvenir i fremtiden.

Især i vort århundrede er Klokketårnet blevet besøgt af mange og specielt i de perioder, hvor det har haft en mere eller mindre permanent åbningstid. I ringer Emiliussens tid, der strakte sig fra slutningen af 30-erne og frem til 70-erne, var det muligt at få adgang til tårnet. Han boede i "Klokkerens Hus" neden for selve tårnet. Desværre er gæstebogen fra 1938 bortkommet, så hvem det var, der besøgte Klokketårnet på den tid, ved vi ikke noget om. I sommeren 1965 førte Emiliussen dog en meget nøje statistik over de besøgende. Samlet blev det dette år til i alt små 5000 besøgende, der fordelte sig på alverdens forskellige nationaliteter. Fjerne lande som Tasmanien, Mexico, Kina og Siam er repræsenteret i hans lange liste. Efter at Emiliussen stoppede sin gerning, og klokkeringnin-

gen kunne styres automatisk, faldt besøget, fordi man nu skulle bevæge sig helt hen til urmager Laurvig Rasmussen for at låne en nøgle.
Da Faaborg i 1979 fejrede sit 750-års jubilæum, arrangerede Faaborg Byhistoriske Arkiv en jubilæumsudstilling i Klokketårnet, der handlede om byens historie. I løbet af 1980-erne trængte en mere permanent sæsonåbning af tårnet sig på i lyset af de mange turisters uudtalte krav om oplevelser. I forbindelse med at Faaborg Kulturhistoriske Museer i 1987 arrangerede en særudstilling om Faaborgs middelalderhistorie i tårnet, valgte menighedsrådet at ansætte en kustode og have faste åbningstider. Senere er denne udstilling blevet erstattet af en anden, der fortæller om Klokketårnets og de to kirkers historie i Faaborg, samt om de forskellige kirkegårde og nogle af de gravsteder, der er mere kendte. I samme forbindelse er byens gamle rustvogn, der siden 1965 havde stået i Den gamle Gaard, igen kommet til sin ret.
Hvordan Klokketårnets indre i fremtiden skal anvendes, ligger der ingen faste planer om. Men en formidling af byens religiøse historie i en eller anden form er vel relevant.

Illustrationer:

Omslag Udsnit af prospekt fra Faaborg set fra Sebjerget i 1819. Farvelagt tegning af A. Appel.

Side 4 Udsnit af kobberstik af Tom Petersen.

Side 6 Udsnit af prospekt af Faaborg set fra øst. Det er en af de mest troværdige gengivelser af spiret på Klokketårnet før ombygningen i 1778. Som det ses er spiret ottekantet og med kvist mod vest.
Kobberstik af Johan Jacob Bruun 1760-erne.

Side 8-9 Prospekt over Faaborg fra 1765. Spiret på Klokketårnet er her gengivet som firkantet, hvilket ikke svarer overens med virkeligheden. Til højre ses den første Vester Mølle, der var en stubmølle.
Fra Pontoppidans Danske Atlas, tom III.

Side 16 Bøjestræde omkring 1900. I huset til højre havde skomager Maibom sit værksted. Det blev markeret med nogle træsko på væggen og et udhængsskilt. I gadespejlet kunne han holde øje med de forbipasserende.

Side 19 Ringer Emiliussen ved arbejdet i 1957. Foto Aage Voss.

Side 23-24 Maleri af Faaborg set fra Havnen i begyndelsen af 1800-tallet. Til højre i billedet skimtes Bymøllen og dæmningen, der på daværende tidspunkt afskar Sundet fra fjorden. I Strandgade, der fører op til byen på højre side af den kgl. Toldbod fra 1837, skimtes en del af en grøn port, som må være den ene halvdel af Strandporten. Det lille trefagshus udenfor porten er den gamle Toldbod, hvor accisen blev betalt af de varer, der blev ført ind i byen frem til 1857.

Side 28 Planerne om at frilægge Klokketårnet blev aldrig til noget. Det var dog ikke noget problem for fotografen Marius Mikkelsen, der i 1930-erne fremstillede dette postkort, hvor Østergade 6 let og elegant er retoucheret væk af hensyn til turisterne.

Side 30 Biskop Hans Madsens vignettegning af Klokketårnet fra hans visitatsrejse til bl.a. Faaborg i 1588.

Illustrationer:
Faaborg Byhistoriske Arkiv.

Kilder:
Rådhusprotokollen for Faaborg Købstad.
Diverse arkivalier, bøger og småskrifter, Faaborg Byhistoriske Arkiv.

Interviews:
Klokkekonsulent Bendt Gammeltoft-Hansen, urmager Laurvig Rasmussen, sognepræst Einar Fog-Nielsen.

I 1902 blev Klokketårnet meget grundigt opmålt af et hold arkitekter. Tegningerne blev publiceret af "Foreningen af 3die Decembr. 1892", der siden sin oprettelse har stået for udgivelsen af opmålingstegninger af historiske bygningsværker. Blandt arkitekterne var Holger Jacobsen, der senere blev mere kendt som arkitekt for "Stærekassen" i København.

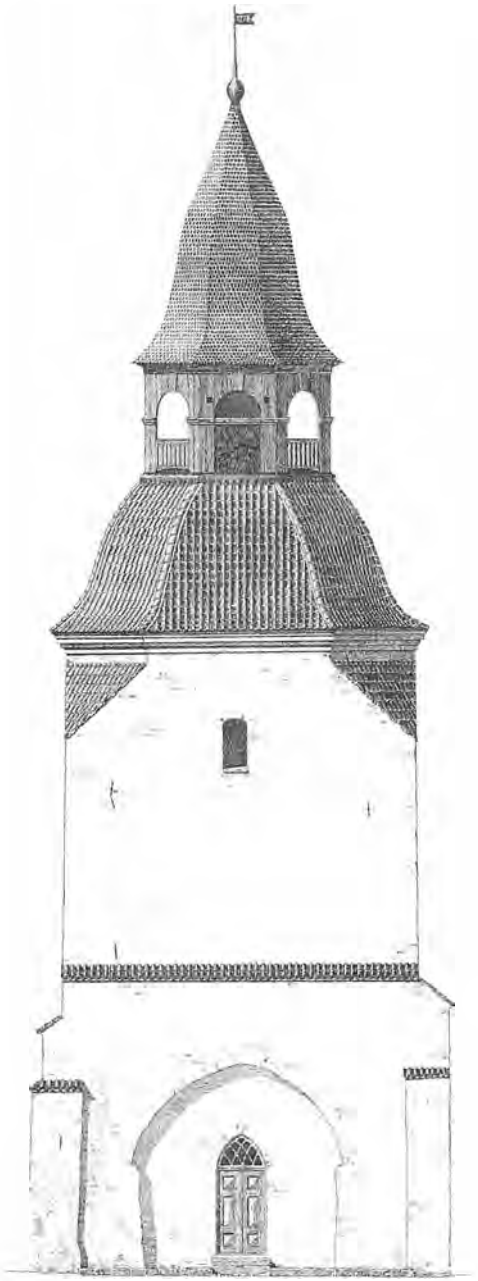

ØST

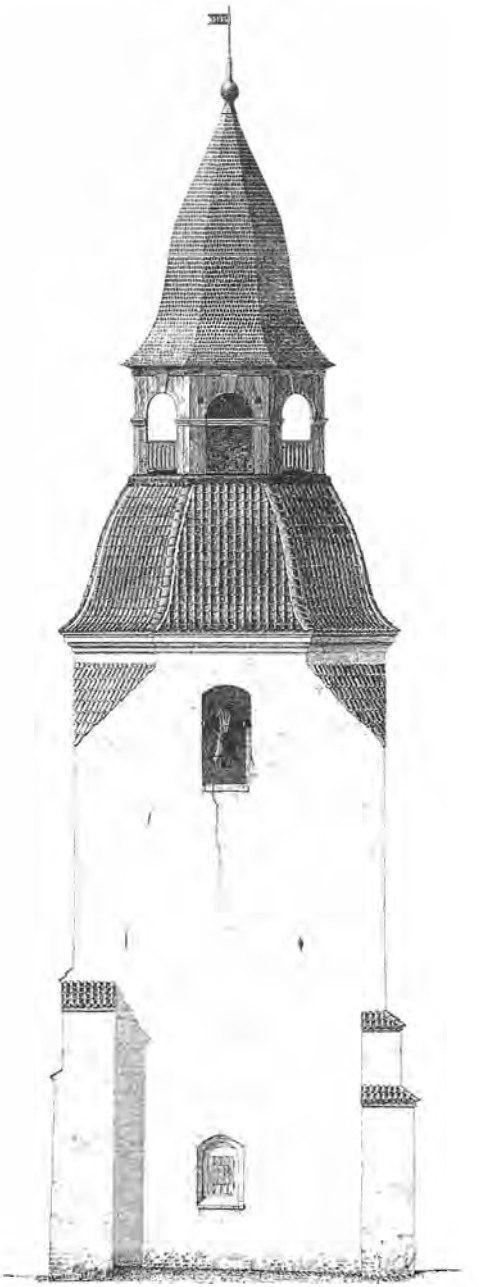

NORD

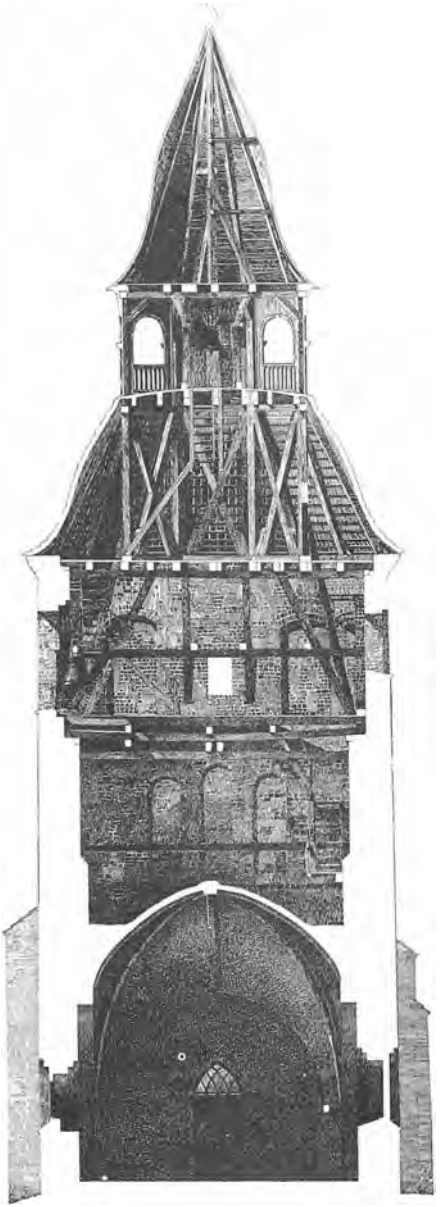

SNIT NORD-SYD

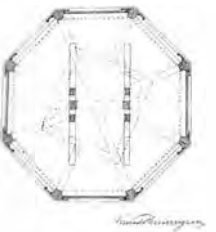

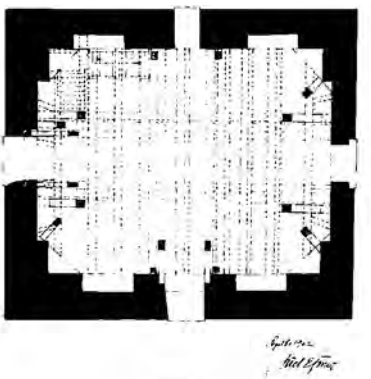

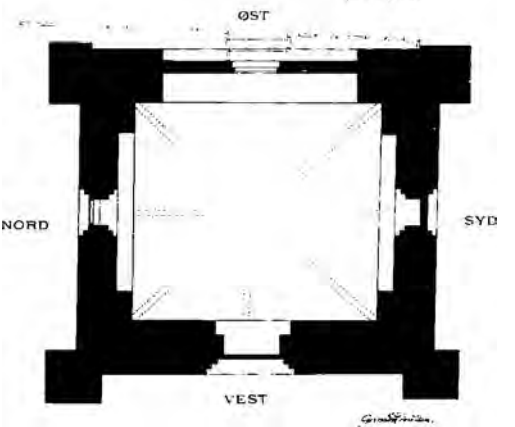

PLANER

